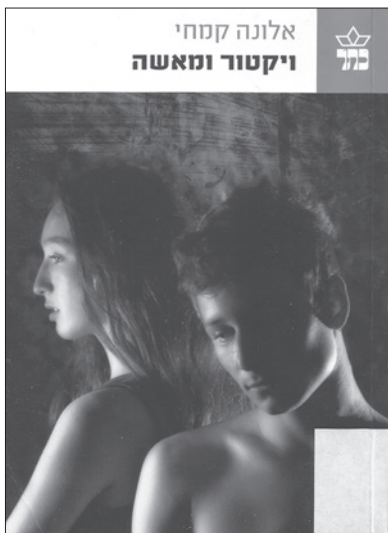

על עצמה בסיפור "עידו ועינים". המובאה מ"הדום וכסא" היא ראייה ניצחת לדברינו, בבחינת נלמוד סתום מן המפורש. לסיכום, לכל אורך דרכו עושה עגנון שימושים שונים בשמותיו. בסיפורו "עד עולם" מגיע עניין זה לשיאו. הסיפור פותח בעי"ן וחותרם בעי"ן. פותח ברמז לשם משפחתו וחותרם ברמז לשמו המלא, קרי לשמו הפרטי ולשם משפחתו הפתוחים זה בזה וכך נושא קינה על עצמו – בבחינת שם מלא על עולם מלא. ■

מוני גריזים

"האחרים"

על ספרה של אלונה קמחי
"ויקטור ומאשה", כתר, 2012,
364 עמ'

יצוב דמויותיהם של "האחרים", המהגרים מברית המועצות (טרם "חבר העמים") בספר שלפנינו הוא מלאכת מחשבת – הדמויות

פסוקים: 'משידעתי לכתוב כל האותיות כתבתי פסוקים מן התהילים, שתחילתם אותיות של שמי, כגון שירו לה' ברכו שמו וגו' מי ימלל גבורות ה' וגו' ואנחנו נברך יה וגו' אהבתי כי ישמיע ה' וגו' לך אני הושיעני'. (עוד לעניין מדרשי שמות ביצירת עגנון ראו משה גרנות, "עגנון ללא מסווה", ירון גולן, תשנ"א, עמ' 75-72). בסיפורו רחב היריעה "הדום וכיסא" – מעין אוטוביוגרפיה רוחנית שהוא בודה לעצמו מימי אדם הראשון ועד לימי שמואל – מפליג עגנון אף יותר בדבריו: "ואיזה שם בחרתי לי, שמו של מובחר שבשופטים, שאין לך ימים חביבים כימי השופטים. ושמואל מובחר שבשופטים היה. ומאהבת ציון הוספתי לי את השם יוסף, שכן יוסף בגימטריא ציון". אך בפסיקה הבאה הוא מגיע לתורף העניין: 'בואי וראי כמה כוחה של נשמת גדול, שכיוונתי מראש השם שקרא לי אבא לשמונה. אני קראתי לי שמואל ואבא קרא לי שמואל. אני קראתי לי שמואל על שם שמואל הרמתי ואבא קרא לי שמואל על שם זקננו ר' שמואל בעל חידושי הלכות וחידושי אגדות, שנקרא על שם זקננו ר' שמואל אביו של זקננו ר' יהודה החסיד בעל ספר חסידים' (ראו "לפנים מן החומה", שוקן, תשל"א, עמ' 186). אך מיוחד שבכולם סיפורו "עד עולם", אותו הוא חותרם ברמז לשמו הפרטי: 'וישב שם עד עולם'. מילים אלה הן מובאה מדויקת מן המקרא: בפתיחת ספר שמואל אנו קוראים: "ויעל האישה אלקנה וכל ביתו לזבח לה' את זבח הימים ואת נדרו וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והביאותיו ונראה את פני ה' וישב שם עד עולם" (ש"א א, כא-כב). מה שם הקדשה, אף כאן התקדשות. לכך יש להוסיף את מדרש השם "גומלדתה": "גומל דתה" המזכיר את "עד יגמל הנער" שבשמואל ואת גמולה המקוננת

שמו וייחוסו המלאים מצרף עגנון כאחד בסיפורו הנודע "בלבב ימים" שבקובץ "אלו ואלו" (ראו עמ' תפה-תקן). הגיבור הוא "שמואל יוסף בן מרדכי הלוי", תוך שהוא טורח לציין כי שם אשתו אסתר, מה שאינו מותר כל מקום לספק באשר לזהותו (ראו חיה שחם, "ואלה מסעי בני ישראל": המסע ופשרו בליש מאת אהרן אפלפלד, עשרים וארבע קריאות בכתבי אהרן אפלפלד, מכון שלום הרטמן, תשע"א, עמ' 169). כך הוא נוהג גם בסיפור "בדרך" בו הוא מתאר את עצמו ככפילו של איש באותו שם שנפטר שאת מקומו במניין הוא ממלא: 'אני שמואל יוסף ברבי שלום מרדכי הלוי עליתי לתורה במקום החבר שמואל לוי ששבק לנו חיים' (ראו "סמוך ונראה", שוקן, תשכ"ד, עמ' 215).

בפתיחת הסיפור "המשל והנמשל" טוען המספר כי 'לגוף העניין אין השם מוסיף כאן כלום, אף על פי שדבר ברור הוא שהווייתו של אדם ואין צריך לומר גלגולי נשמתו ניכרים משמו' (ראו "עיר ומלוואה" עמ' 394).

שנים מסיפוריו – "עידו ועינים" (ראו "עד הנה" עמ' שמג-שצה) ו"עד עולם" (ראו "האש והעצים", שוקן, תשכ"ו, עמ' שטו-שלד) רומז עגנון לשם משפחתו כאשר הוא מכנה את כל גיבוריהם בשמות הפותחים כולם בעי"ן או בגימ"ל כמעשה הפייטנים הקדומים הכותבים את שמותיהם אקרוסטיכון בראשי הטורים. ב"עד עולם" הוא אף מגדיל לעשות כאשר משפטים רבים כוללים אך ורק מילים הפותחות באחת מאותיות אלה, בכלל זה משפט הפתיחה ש'כולו עיניים'. אלא שעגנון מרחיק לכת אף יותר. ברומן רחב היריעה "אורח נטה ללון" בפרק הנושא את השם "תחלואי הגוף" (ראו שם עמ' 372) דורש עגנון את שמו הפרטי כאקרוסטיכון של

עם החייל ואדיק קרסנר, שמעשן חשישי בפרהסיה, גונב מצה"ל טובין ואמצעי לחימה ומתקיים ממכירתם לפושעים. ואדיק מתעתד להגר לאמריקה ולחבור לאחת המאפיות. היא אוהבת את אחיה אהבת נפש, אך מתעללת בו ומכנה אותו בכינויי גנאי – "סמרטוט", "פחדן", "הומו". התושייה שלה מהממת, בעיקר, איך היא הצליחה "לגמול" את אחיה מהתלות במשפחת בכר, אך לא אפרט כדי לא לפגום בהנאתו של מי שטרם קרא, ומתכוון לעשות כן. למרות הרוע המופגן שלה, ולמרות הבוטות שלה (היא מעליבה נער ששכל את אחיו במלחמת יום הכיפורים, וגורמת לסילוק ערבי מתוך האוטובוס, בו היא נסעה, על לא עוול בכפו. בעקבות המעשים האלה, היא כנראה, מתייסרת ומחליטה להשתכר), הקורא מתאהב בה, וזה הישג לא פשוט עבור סופר. ויקטור הוא נער אינטליגנטי, אבל "חנן" וחולני, כאבי ראש המלווים בדם הפורץ מאפו, פוקדים אותו כל פעם שהוא מתרגש. הוא לומד בכיתה י' בבית ספר אורט באותה כיתה עם נמרוד בכר. הוא תלמיד מצטיין, שהחברות עם נמרוד גורמת לשניהם לתקלות קשות – ירידה בלימודים, היעדרויות תכופות מבית הספר כדי לבקר ב"מדינת אכזיב" של אלי אביבי (שם הם עדים להתעלסות של אלי אביבי הזקן הכרסתן על אחת בשם תמוש – חוויה שמדהימה את הנערים ואת הקורא מכל הבחינות). הוא ביקר בביתו של נמרוד לפני שהפך להיות חברו, ושם תוך כדי חיפוש בחדרים מפית לקנח את האף המדמם שלו – הוא מוצא אקדח השייך לאביו (אל"מ בחיל הים), ומחליט לגנוב אותו עבור אחותו. בכלל, ויקטור וגם מאשה, גונבים ממרכולים גם משום המחסור, וגם לשם הכיף שבהסתכנות. הוא

אדומי שיער, כמו אביהם, אבל העוני (קתרין חיה מפנסיית הביטוח הלאומי) ו"האחרות" שלהם גורמת להם להסתבך במעשים פליליים ממש, שאיכשהו הם חומקים מעיני החוק. מאשה, הספורטיבית והבוטה, מחליטה במודע להיות רעה, ויקטור הוא נער חלש, חולני שמתוך תשוקה להשתייך ולמצוא חן (בעיקר בעיני משפחת בכר "הישראלית", ובנם – נמרוד), הוא משרך את דרכיו עד לפשעים ממש.

עד כאן העלילה בקווים מאוד כלליים, וכעת לניתוח הדמויות: קתרין היא אישה זקנה, ידועת חולי, אשר למרות האנטישמיות הטבועה עמוק בנשמתה, היא מתחנתת עם יהודי, ומוכנה להתגייר למענו. בזמן המלחמה, היא מתרועעת עם קצין גרמני בשם מקס, שמעניק לה מכל טוב, ומשמש כאב למאריק. מפחד הנוקמים במשתפי הפעולה היא בורחת ללבוב, ומשמשת שם כמורה לצרפתית ומחנכת. לאורך כל שהותה באוקראינה היא מתוארת כדמות קשוחה מאוד, שאינה מזילה דמעה כאשר בעלה מת, וכאשר בנה היחיד מחליט לעלות לארץ. עם מות בנה, למרות חסרון השפה, היא מצליחה לקבל אפטרופסות על שני הילדים. למרות קשיחותה היא מלאת נתינה, וזו בולטת בעיקר ביחסה לגבריאל, הנכד של ג'ולייט, אותו היא אף מצילה מטביעה. הדמות של קתרין מורכבת מאוד, וגם אמינה מאוד.

מאשה היא נערה מרדנית, שמחליטה להיות "רעה". "ב'הווה" (1977, שנת "המהפך") היא לומדת אקסטרנית במישל"ב, מתרועעת עם נערים דקדנטיים, מעשני סמים, פתוחים לסקס מזדמן, מסרבי גיוס לצה"ל. כשהייתה בקיבוץ היא יזמה סקס עם מתנדב סקוטי בשם אליסטר, ולקראת סוף הספר היא יוזמת סקס

מורכבות מאוד, "עגולות" ברובן, והן חיות לנגד עינינו במאבקינה, לבטיהן, כישלונותיהן בארץ הקשה אליה הגיעו. אבל לפני שאעכב על עיצוב הדמויות, מן הדין לתאר את העלילה בקווים כלליים:

מאשה בת שבע-עשרה וחצי, וויקטור בן שש-עשרה, הם שני יתומים, שעלו לארץ ישראל מלבוב (עיר במערב אוקראינה), כשהוריהם מאריק ונטליה היו עוד בחיים. אלה נהרגים בתאונת דרכים, וילדיהם מועברים לפנימייה. מאשה, מגורשת מהפנימייה בשל "אי התאמה", ובהשתדלות חברי הוריהם, היא מועברת לקיבוץ. סבתם, קתרין, רוסיה אנטישמית (שאף התרועעה בזמן המלחמה עם קצין גרמני) שהתגוררה באודסה, הייתה נשואה לפני המלחמה לאהרון, יהודי שאף שכנע אותה להתגייר. האיש נפטר צעיר ממחלת הכליות, והיא נשארה באודסה עם בנה היחיד, מאריק. עם נסיגת הגרמנים, בורחת קתרין ללבוב מפחד הנוקמים במשתפי הפעולה. בלבוב היא משמשת כמורה לצרפתית ומחנכת לילדי הפקר, "תוצרי" זוועות המלחמה. שם גם מתחתן מאריק עם נטליה, וכאמור, הם עולים לישראל בתחילת שנות השבעים של המאה שעברה. לאחר מות בנה, נאלצת קתרין לעלות לישראל כדי לקחת אפטרופסות על שני היתומים. היא מתקשה (וגם לא כל כך רוצה) להתערות בארץ, אינה מסוגלת ללמוד את השפה, ומוצאת נחמה בחברתה של מרוקאית בשם ג'ולייט, עמה היא יכולה לדבר בצרפתית, אלא שגם ממנה היא חייבת להיפרד, כי נכדה האוטויסט (בן בתה החיה בצרפת) נקשר אליה בצורה חולנית, וג'ולייט מחליטה להיפרד מקתרין עד שבתה תיקח את בנה למוסד מיוחד לאוטויסטים בצרפת. מאשה וויקטור הם נערים יפים,

נעשה בן בית בבית משפחתו של נמרוד, משפחת בכר, והוא אפילו חולם להיות מאומץ על ידיהם. תחבולתה של מאשה, עליה רמזתי לעיל, קוטעת את הקשר עם המשפחה, עובדה הגורמת לו לייאוש נורא שגורם לו לתכנן התאבדות באקדח שגנב.

הבכרים – משפחת בכר הם הגיבורים היחידים בספר שעוצבו בצורה "שטוחה": משפחה "ישראלית" מובהקת – האב, זאביק (לאורך כל הספר הוא מכונה "האל"מ") הוא מפקד בסיס בחיל הים, מפא"ניק שרוף, איש "ארץ ישראל היפה". עלמה, אישתו היא פסיכולוגית בשנת שבתון, מתכוונת לכתוב רומן על אהבת הוריה, היא "אימא חברה", מלאת נתינה, שמתייחסת אל ויקטור כאילו היה בנה. הם סיפחו את ויקטור לביתם כ"משימה" שקיבלו מויצ"ו לאמץ נער עולה חדש (האימוץ הזה מכעיס את מאשה עד להשחית!). הם מרעיפים על ויקטור אהבה ומעניקים לו מתנות, בין השאר רשמקול מהודר (כמו זה של נמרוד) מחשש ללעג מצד מאשה, זורק ויקטור את המתנה היקרה לפח האשפה. כשמסתבר לזוג בכר שבנם התדרדר בלימודים, עישן סמים וקיים יחסי מין עם ויקטור – הם דורשים ממנו להתנתק ממנו סופית. נמרוד – שמרד בצורה אכזרית בהוריו כאשר אלה ניתקו אותו מקשריו הרומנטיים עם מתנדבת דנית בקיבוץ – הפעם איננו מורד, אלא נשמע באופן מוחלט לדרישות ההורים להתנתק מוויקטור בעל המנטליות הרוסית הדקדנטית.

דמויות משנה:

ג'ולייט האלמנה, בעלת המכולת, היא דמות יפהפייה – קתרין מתפעלת מהסדר והניקיון במכולת שלה ובביתה. עקרונית רואה קתרין בישראלים בכלל, ובמרוקאים בפרט, אנשים "פשוטים",

והנה, באה ג'ולייט הדוברת צרפתית, ושוברת לה את הדעה הקדומה. כאמור, היא מגדלת את בנה האוטיסט של בתה, ומתפעלת מהסבלנות של קתרין לטפל בו, אבל כאשר הקשר הופך לבלתי נסבל (גבריאל משתולל כל פעם שקתרין הייתה עוזבת לביתה), היא מחליטה לנתק את הקשר.

אהרונה ונתנאל הם זוג ישראלים דוברי צרפתית, אומנים הגרים בעין הוד. כשהמכונית שלהם נתקעת בכביש, מאריק, מהנדס, אביהם של מאשה וויקטור, תיקן אותה. שני הזוגות הופכים לחברים, עד כי השניים מעניקים את המכונית שלהם במתנה, אותה מכונית שבה מצאו ההורים את מותם בתאונה. הזוג הזה, ששכל אחד מבניו במלחמת יום הכיפורים, הם מלאי נתינה, מעניקים מתנות יקרות לנערים לפני ואחרי שההורים נהרגו. הם מטפלים בקברי ההורים, ומוכנים לעשות הכול למען שני היתומים, המפנים כלפיהם כתף קרה, ואפילו רומזים שבגללם הוריהם נהרגו.

וכעת לקצת ביקורת: הספר בהחלט מעניין, ורוב הדמויות עוצבו בכישרון רב, אלא שהסופרת הגזימה בפרוטרוט של כל דבר: עשרות עמודים בתחילת הספר מוקדשים ליציאת קתרין, מאשה, ויקטור והזוג אהרונה ונתנאל לבית הקברות שם קבורים הוריהם של היתומים. רק בעמ' 47 נודע לקורא אל איזה קברים הולכים כל הנ"ל, ורק בעמ' 117 נודע איך ההורים נהרגו. השהיה כזאת היא תחבולה ספרותית ידועה, שאני ממש לא "מת" עליה – היא לא תורמת למתח, אלא לבלבול מיותר. הקורא ימצא פירוט מדוקדק של הקניות בסופרמרקט (עמ' 81), פירוט סגולותיו של הרדיו-טייפ שהעניקו הבכרים לוויקטור (עמ' 156), פירוט האביזורים הרבים מספור

שקתרין מביאה לגבריאל האוטיסט כדי לשמח אותו (193); ראו גם עמ' 205-207, 289, 336-337).

עד עמ' 161 לא ניתן למצוא את ויקטור קורא ספר, ופתאום מוזכר שהוא מוכן לסייע לעלמה (אימו של נמרוד) לכתוב רומן, כי הוא בקיא בספרות, וכאן מפרטת הסופרת רשימה ענקית של ספרות קלאסית שוויקטור בקיא בה: איליאדה ואודיסיאה, גרנטואה ופנטגוראל של פרנסואה רבלה, דקמרון, מחזות שקספיר, סיפורי מופסאן, הרומנים של אמיל זולא, ויקטור הוגו ואלכסנדר דיומא, הוא קרא את גוגול ואת צ'כוב, דיקנס, דויל, ברנרד שו וסוויפט, ז'ול ורן, המינגוויי. אני מבקש לציין שהפעם הראשונה שמוזכר כי ויקטור קרא ספר היא בעמ' 305 (!), כשהוא מודר מביתם של הבכרים, והוא קורא את כל (!) כתבי רבינדרנט טאגור, ובעמ' 319 מוזכר גיבורו של איוואן בונין שהתאבד, וויקטור מבקש לחקות אותו.

והרי רוב הזמן ויקטור עסוק בגניבות, בעישון חשיש, במריבות עם אחותו, וכאמור, לא מוזכר בשום מקום קודם שהנער הוא תולעת ספרים, או מצטט מספרים. אני מניח שהסופרת רוצה להשוות בין האינטליגנציה של העולים הרוסים לעומת הרדידות של הצברים, ששיא הספרות שהם מסוגלים לקרוא הוא ספריה של גלילה רון-פדר (נמרוד מתגאה שהוא קורא אותה!), אבל באמת, הריאליזם איננו חי בשלום עם גוזמאות. מה שכן נראה ריאלי וכאוב היא העובדה שכל הגיבורים הבוגרים המוזכרים בספר היו אקדמאים בברית המועצות (המטולוגית, מהנדס, גניקולוגית, מורה לצרפתית וכו'), ואילו כאן הם נאלצים לעבוד בתחומים נחותים. וכן, ריאליזם מאוד הן המריבות בין האחים

מסובבת מדי כמה צעדים את גווה לאחור ומביטה בבנה, שנעמד בפתח בית המלאכה, ילד קטן ורוזה, שפניו הרצינו ובגרו בן רגע...".

לאחר שני דורות, ערב עליית המחברת ארצה, ב-1966, התרחש סיפור הסמובאר המתאר בחן רב את ההיררכיה המשפחתית והסמכותיות של "זקני השבט". הוא גם ממחיש נקודה נוספת ראויה לציון, המקום שניתן בספר ל"ידישקייט", לשמירת המסורת היהודית ממזרח אירופה:

"פלטיאל הזקן נפנה מיד אל נכדו הבוגר. 'אינגאלע (ילד), הבאתי לך את הסמובר שהבובע סוניה זכרה לברכה הבטיחה לך..."

שתיקה נפלה בחדר... הנכד הפנה את מבטו לרצפה, לאשתו, להוריו, בעיניו שאלה כואבת ותחינה לתשובה. אך כולם שתקו, לא מעיזים לומר ולו מילה. לבסוף אור סרחיו אומץ, תפס בידיו הצעירות והחמות בידיו של סבו, הביט בעיניו ומלמל מבייש זיידע, כבר גמרתי לארוז הכול. אני מאוד מצטער, אין לנו עוד מקום לסמובר'. פלטיאל השתהה רגע כדי לעכל את המילים ששמע, נותן להן לעבור בו, מסרב להאמין, ואז פלט את תשובתו, חותכת כפקודה, בטון נעלב וכועס. 'אם ככה, תצטרך לעשות לו מקום'."

הכתיבה בגוף שלישי מאפשרת ריחוק פרספקטיבי, ומונעת רגשנות יתר. התיאורים חיים, עשירים, הדיאלוגים ערים, מפורטים וברורים ובשל כך מעוררי אמון. הכתיבה המקצועית מעלה את הספר מרמה של ספר זיכרונות משפחתי לסאגה משפחתית רבת היקף, מאוד מאפיינת, ועם זאת ניתן לומר אוניברסאלית. צורת הכתיבה נעימה וקולחת ומעוררת ציפייה לבאות.

הספר מעניין מאוד, ולאחר קריאה ראשונה מתחשק לחזור ולקרוא בו. ■

הסבתות "דור המייסדות" והדודות המושלות בכיפה. מעמדן שמור להן במשפחה, והן מהוות עבור המחברת מושא להערצה ומקור השראה.

הדודה סופיה נולדה במזרח אירופה, והיא היחידה שנעה מאירופה לדרום אמריקה, ומשם לישראל. "הדודה תשרוד את המכה הזאת, אמרה לעצמה תמר (הלא היא מחברת הספר). אומנם היא מרוסקת בפנים, אבל היא עשויה מאותו חומר נדיר של סבתא סולמה, אישה עמידה כנגד כל זעזוע, בנויה מתערובת חומרים מיוחדת, יצוקה מברזל. היא כמו העצים בחורשת הארבעים בהר הכרמל, ארבעים אלונים עתיקים, אחדים גזעם כבר חלול לחלוטין, לבם נאכל על ידי כוחות הטבע ופגיעתו של הזמן, מכרסמים חשפו את פנימיותם הרכה, חרקים פלשו לתוכם ופיסלו בהם מנהרות מפותלות, והם ניצבים עקומים, נראים כאילו מטים ליפול, אך האלונים הזקנים האלה עדיין שולטים בשטח, ממשיכים להצמיח ענפים ועלים."

את עצי האלון המופיעים בכריכה צייר ד"ר מיכאל מחלין (רופא עיניים), בעלה ושותף לדרך של מחברת הספר. הגיבורים ניחנים בחוזק מנטלי, הם מציאותיים, ומתמודדים בגבורה עם הקשיים הכרוכים בבניית חיים חדשים: "עם ילד מכל צד, תיקה הקטן בידיה, ובתוכו מכתב ההמלצה, נסעה סוניה (סבתא של מיכאל בעלה של המחברת) במחלקה השלישית של הרכבת לסאנטה פה. היא הלכה עימם כל הדרך, מהתחנה עד לכתובת הרשומה על המעטפה, והגיעה לביתם של יהודי גאוותן ואישה מחמיצה פנים. בעל הנגרייה עיקם את פיו כשקרא את המכתב, אך נאות לקבל אליו את הילד. סוניה מכלין נפרדה מבנה, ואז מיהרה לרחוק מן המקום,

האוהבים, הגידופים הנוראים שהם מטיחים זה בזה, ומריבות שמגיעות עד כדי איום באקדח הגנוב.

אין סופר, ויהי זה בגדול ביותר, שאין בספריו מעידות. חשוב הוא המאזן שבין המעידות לכישרון המוכח, ובמקרה שלפנינו אין כל ספק שמדובר בכישרון גדול. ■

עתליה רוזנברג

חמישה דורות בין שלוש יבשות

על הספר של תמר מחלין "אלונים עתיקים", קונטנטו דה סמריק, 2013, 365 עמ'

ספרה הראשון של תמר מחלין, ילידת ארגנטינה ופסיכולוגית במקצועה, הוא סאגה משפחתית המתרחשת בין שלוש יבשות, חמישה דורות, על פני יותר ממאה שנים. עיקר העלילה מתרחש בארגנטינה, והקורא מתוודע אל ההווי שם, ואל חיי היהודים בארץ זאת.

הספר מורכב מסיפורים, ובהם שפע של דמויות, עושר של מאורעות וחוויות ברצף כרונולוגי מילדות ועד זקנה. הדמויות נעות בציר הזמן ובציר המרחב, החל ממזרח אירופה לעבר ארגנטינה – למושבות חקלאיות של הברון הירש ולערים גדולות בהן התרכזו קהילות יהודיות – ועד לעלייה ארצה של חלק מבני המשפחה, ותיאור התערותם המוצלחת בישראל.

אני התחברתי לצינונות הנוכחת מאוד בספר, וכן לגיבורות הנשיות –